

derivation, and dominated suffixes and truncation (other types — 9 %). Part productive formants have a close relationship with lexical motivation, especially for Kinship (patronymni matronymni and suffixes -iv-, -ov-, -yn-, proandronymnyy -yh- act in correlation with possessive affixes semantics). Specific to the range is pseudoantroponymne use these suffixes in vidapelyatyvnyh bases. Quantitatively domineering primary objective is -k- suffix (a). Besides common deminutyvnyy (reduced-pet) (formants -ok-, -yk-, -ochk-, -ysh-, -k-) and possessive (formants -ov- (a) -yev- (a) — yn- (a) the derivation, whereas augmentation of rare and represented -yar suffixes — (- a) -ul- (-el -) (- o) -l — (- a) -ul- (-el-) (ies) -ak, -av- + -k- (s). Moderate phenomenon is represented suffix-platformers, unifiksalnoho derivation, afiksatsiyi on the basis of even kind of cases replace one another extension and emission end. Other types wordforming nicknames residents of Vinnytsia region will be presented in subsequent linguistic studies.

Key words: affixational derivation, wordforming model, motivational basis, derivation, affixed semantics, suffix unifiks.

Надійшла до редакції 23.06.2015

УДК 811.16'373.231(09)

С. М. Пахомова

Ужгородський національний університет,
доктор філологічних наук,
професор, зав. кафедри словацької філології
e-mail: sveta.pakhomova@gmail.com

СЛІДИ ЯЗИЧНИЦТВА В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ НА МАТЕРІАЛІ ЖІНОЧОГО АНТРОПОНІМІКОНУ: КОГНІТИВНО- СВІТОГЛЯДНИЙ РАКУРС

Стаття є частиною багаторічних досліджень автора, присвячених реконструкції праслов'янської антропонімійної системи. У ній розглядаються жіночі власні назви, що в давніх слов'янських текстах наводяться без згадки особового імені жінки. Причини цього пояснюються не безправним станом жінок, як це прийнято в існуючих ономастичних працях, — специфіка жіночих формул іменування інтерпретується в когнітивно-світоглядному,

еволюційному, сакральному ракурсі. Автор вважає самостійні патроніми і андроніми евфемізмами, які вживалися внаслідок язичницького табу на ім'я, викликаного особливими проявами статевого дозрівання жінки, культом крові й переходом дівчини в інший віковий клас.

Ключові слова: *слов'янська антропонімія, язичницькі традиції, андронім, патронім, жіноче іменування, причини табу на ім'я.*

Дослідники української і загалом слов'янської історичної антропонімії звертають увагу на особливий характер ідентифікації жінки в давніх текстах (у порівнянні з іменуваннями чоловіків, а також і в порівнянні з сучасними антропонімічними нормами) [див. 4, 16, 17, 21, 22, 26], ці особливості послідовно простежуються також і в сучасному неофіційному іменуванні українок [12, 14, 19, 30]. Водночас поясненням відмінностей антропонімічних норм, що діяли в дохритиянську епоху, та мотивів використання певних способів іменування у давнину дотепер в ономастичній літературі увага майже не приділялася. За виключенням деяких студій [6, 31, 32], у працях з історичної антропоніміки переважно наведена констатація певних мовних фактів, причини яких досі залишаються для нас нез'ясованими. Очевидно, вже настав час для розгляду багатого фактичного матеріалу в когнітивному аспекті.

Як відомо, цей напрям мовознавства досліджує пов'язаність мови і свідомості, ролі мови у процесах пізнання й узагальнення досвіду людства. О. Ю. Карпенко, яка започаткувала цей напрям у вітчизняній ономастиці, відзначає: «Якщо ономастика пізнає власні назви, то когнітивна ономастика з'ясовує, як це пізнання реалізується, якими є механізми пізнання власних назв. Оскільки пізнання здійснюється в голові людини, то й когнітивна ономастика має справу передусім з ментальним лексиконом. По суті з'ясування способів буття й функціональної навантаженості власних назв у ментальному лексиконі становить собою провідну проблему когнітивної ономастики.... У руслі нашої проблематики вже тепер можна висновувати, що власні назви в ментальному лексиконі відіграють значно істотнішу роль, ніж у мові та мовленні. Вони не просто є в ментальному лексиконі. Стаючи, подібно до всіх одиниць ментального лексикону, концептами в активній чи в пасивній формі, вони слугують організаторами ментального лексикону, координаторами ментальної

картини світу, шифрами інформаційних скриньок пам'яті і засобами виведення вмісту цих скриньок у мовлення і в мову» [10; 18]. Отже, мета нашої студії — дослідження слідів язичництва в слов'янській ономастиці, об'єктом нашої статті є іменування жінок у давніх писемних пам'ятках слов'ян, предметом є інтерпретація їх специфіки в когнітивному ракурсі.

Матеріали історичної антропонімії слов'янських мов свідчать, що жіноче іменування завжди (незалежно від віку і соціального статусу особи) було залежне від відповідного чоловічого іменування. Це виявляється в тому, що особова назва жінки обов'язково утворювалася від назви чоловіка — батька або чоловіка. Суттєвою особливістю жіночої антропонімної формули минулих століть є відсутність у її структурі такого важливого антропонімного компонента, як особове ім'я.

У давньоминулі століття жінки надзвичайно рідко згадувалися в пам'ятках писемності. Дослідження східнослов'янських текстів Х–ХІІІ століть дозволяє стверджувати це з конкретними кількісними показниками: у давньоруських літописах жіночі назви не сягають навіть одного відсотка від загального числа антропонімів, до того ж жінки згадуються лише в контексті повідомлень про факт народження, одруження або смерті особи (за винятком княгині Ольги — державного діяча, ім'я якої в Іпатіївському літописі вживається разів 50); у написах-графіті Софії Київської та Софії Новгородської згадуються лише жіночі імена святих; дещо більший відсоток жіночих іменувань представлено в новгородських берестяних грамотах — 8 %, що пояснюється передусім побутовим змістом цих текстів.

Проте навіть на підставі відносно невеликої кількості іменувань можна відновити картину ідентифікації жінки в допрізвищевий період, визначити певні тенденції й закономірності. Зокрема, слов'янсько-християнська двоіменність, яка мала місце кілька століть після прийняття слов'янами християнства, більшою мірою виражена серед іменувань представниць аристократії, де зберігаються імена-композиції *Болеслава*, *Верхуслава*, *Всеслава*, *Горислава*, *Звенислава*, *Передслава*, *Сбыслава* та ін., у літописних текстах вони подаються переважно разом з християнськими у повідомленнях про народження дівчинки і присвоєння їй імені: *нарекоша има во стмь крщнии Полагья а кнзѧ Сбыслава* (ИЛ, 613, 1179), *и нарекоша има еи Ефросьня и про-*

званиємь *Изморагдъ* є же наречеться дорогии камень (ИЛ, 708, 1198). Натомість дохристиянські оніми для номінації представниць нижчих верств населення зустрічаються в текстах скоріше як виняток, наприклад *Щедра/Шадра* (НГБ-3, 51, № 118, XII), у цьому соціальному зрізі використані переважно імена християнські: *ко Ксенъ* (НГБ-7, 17, № 411, к. XIII — п. XIV), *ко Мари* (НГБ-6, 50, № 357, к. XIII — п. XIV), *моловила Өимъ* (НГБ-7, 52, № 11, XII), *Пелагия* (НГБ-7, 104, № 508, XII), *Олисава* (НГБ-7, 99, № 503, XII), *от Анє* (НГБ-7, 131, № 531, XII — XIII), *Хрѣстина* (НГБ-7, 122, № 523, XII), *Овдокия* (НГБ-7, 104, № 508, XII), *София* (НГБ-7, 104, № 508, XII) тощо. На підставі цього спостереження можна зробити висновок про те, що християнізація іменникб проходила динамічніше в середовищі простих людей. Хоча не варто відхиляти й думку про те, що писемні фіксації іменування могли не збігатися з ідентифікацією особи в живій розмовній комунікації.

Однак наявність особового імені жінки як складового компонента антропонімної формули в ранньописемних слов'янських текстах — явище не типове. Відсутність імені в складі антропонімної формули була суттєвою особливістю середньовічного жіночого іменування. *Ярославна* в «Слові о полку Ігоревім» — не витвір анонімного автора, а фіксація реального антропонімичного явища, підтверженого й іншими пам'ятками цього періоду, пор.: «жени вноука своего Двда олговича *Игоревною* (ИЛ, 668, 1190), за Глѣба поя *Рюриковну* (ИЛ, 625, 1182), *Андрѣвну* приведоша за Стослава (ИЛ, 509, 1160), ведена *Мьстиславна* в Грѣкы (ИЛ, 286, 1122). Відсутність особового імені біля патронімичної назви не виражає вікової конотації (старшого віку особи), на відміну від сучасного самостійного патроніма, адже в кожному з наведених контекстів йдеться про молоду жінку, наречену. Про продуктивність зазначеного способу ідентифікації особи промовляє й факт іменування за вказаною моделлю чужоземки, половецької княжни: приведе Ростиславъ *Белуковну* кнзѧ Половецкого дщерь (ИЛ, 521, 1163).

Поряд із самостійним патронімом у літописі фіксується інший тип однослівної назви — самостійний андронім, що служив для ідентифікації заміжньої жінки, наприклад, *Всеволожая* (ИЛ, 264, 1097), *Изаславлая* (ИЛ, 446, 1151), *Стополчая* (ИЛ, 294, 1124), *Радоквая* (НГБ-5, 50, № 227, XIII), *Иванала* (НГБ-5, 152, № 11, XII).

Дериват від особового імені батька для називання дочки, як і дериват від особового імені чоловіка для ідентифікації дружини, міг поширюватися за допомогою додаткового компонента, і тоді формула іменування жінки розширювалася за рахунок таких одиниць: а) патронім жінки + патронім її батька: *женитисѧ Петровною Михалковича* (ИЛ, 482, 1155), *Дмитровну Завидову внуку* (ИЛ, 286, 1122); б) андронім жінки + патронім її чоловіка: *Ярославля Стославича* (ИЛ, 288, 1124), *Гльбовая Дюргевича* (ИЛ, 468, 1154), *Стославля олговича* (ИЛ, 525, 1166); в) андронім жінки + відтопонімний онім (за назвою княжого уділу): *Гльбоваѧ Рязанская* (ИЛ, 612, 1179), г) андронім жінки + патронім її чоловіка + патронім жінки + патронім її батька: княгини *Гльбовая Всеславича дочи Ярополча Изяславича* (ИЛ, 492, 1158). До складу антропонімної формули особове ім'я жінки входило як факкультативний компонент (обов'язковим був патронім або андронім); відповідно до узусу жіноче ім'я (якщо наводилося) знаходилося в постпозиції: д) патронім + особове ім'я: *Ростиславна ѡгафья* (ИЛ, 524, 1165), *Володимирьноу ѡфимью* (ИЛ, 273, 1112), *Романовноу Федороу* (ИЛ, 660, 1188); е) андронім + особове ім'я: *Володимерѧ Анна* (ЛЛ, 129, 1011), *Василковая именем олена* (ИЛ, 863, 1265), *Яневая именем Марья* (ЛЛ, 211, 1091).

Отже, найвиразнішою ознакою жіночих іменувань у ранніх текстах епохи Київської Русі була відсутність особового імені. Ця особливість зберігалася у східних слов'ян і в наступні століття. В ономастичних працях відсутність особового імені жінки при її називанні пояснюється, як правило, соціальними причинами. Так, відзначаючи вказану особливість в антропонімних формулах жінок у староукраїнських текстах, М. І. Сенів пише, що жіночі «іменування реалізувалися найрізноманітнішими комбінаціями — по чоловікові, по батькові, по батькові чоловіка, по матері чоловіка, що є наслідком нерівноправного суспільного і сімейного становища жінки» [26; XX]. На зорі своїх ономастичних студій ми також схильні були пояснювати специфіку давньоруського жіночого іменування соціальними причинами, тим, що жінка була хранителькою сімейного вогнища і до суспільних справ не мала відношення [22; 54]. Однак поступово прийшло усвідомлення помилковості такого пояснення внаслідок осмислення кількох фактів.

По-перше, про значну й важливу роль жінки в східнослов'янському суспільстві свідчать відомі історичні факти про княгиню Ольгу, про

долю дочки князя Ярослава Мудрого Анни — королеви Франції, зміст новгородських берестяних грамот [6; 8–9] та українських грамот побутової сфери [див. АКЖ, ДНРМ, ККПС, ЛРК, ПЛ]. Міф про безправність слов'янок розвінчують спогади Боплана про Україну, про суцільну грамотність українок [див. 3], а також спеціальні праці в галузі філософії [1] та дослідження з історії права [32], присвячені питанням положення жінок на Русі в середньовіччі. Автор дослідження «Правове положення жінок на Русі з IX по XV століття» Олена Ярмонова вважає, що в IX ст. соціальне положення жінки було високим, и на момент появи перших законодавчих актів на Русі зберігалися сліди матриархату. Крім того, майнові права давньоруських жінок були вагоміші у порівнянні з їх сучасницями в західноєвропейських державах [33, XX]. Таким чином, наведені докази дозволяють піддати сумніву стереотип про безправність слов'янських жінок, а отже, відсутність особового імені у формулах жіночого іменування пояснювати соціально-майновими причинами не можна.

По-друге, тотожність способів іменування жінки, що простежується практично в усіх слов'янських мовах, а також спільні словотвірні засоби андронімів і патронімів дозволяють вважати, що вони були сформовані ще в праслов'янський період, іншими словами — в дохристиянські часи, коли громада жила за усталеними язичницькими нормами, і тому «не може бути сумнівів у тому, що відбір одиниць, які використовувалися у процесі створення імен, був зумовлений традиціями, звичаями, світоглядом, міфологією, релігією» [32; 36].

По-третє, відсутність особового імені жінки у власних назвах [див. 27 та 12; 38 і 52] неслов'янських народів дає можливість шукати мотиви такого звичая в значно давніших хронологічних зрізах (до речі, в Угорщині й дотепер в офіційній формулі іменування заміжньої жінки її особове ім'я не згадується).

Очевидно, вік і стать — це ті одвічні ознаки, котрі лежать в основі первинного розподілу людей на елементарні природні групи. В архаїчному, класово однорідному суспільстві в середині роду вже існували групи з різними правами та обов'язками, з неоднаковою формою влади стосовно один до одного, і ці групи утворювалися за віковим принципом. Їх називають віковими класами [24; 17], секціями або шлюбними класами [15; 270]. Одвіку найменування людини визначалося його належністю до одного з таких класів, а перехід із однієї

вікової секції в іншу, старшу, супроводжувався зміною імені [2; 25]. Природоцентричні «погляди дитячої, первісної філософії, що приписувала особисте життя всій природі взагалі, і рання тиранія слова над людським розумом виявляються двома великими, якщо не найбільшими, двигунами міфологічного розвитку» [28; 141].

Міркуючи над етимологією давніх слов'янських онімів, І. М. Желзняк висловила глибоку думку про те, що «найменування людини було частиною загальнолюдської філософії, обмеженої місцем і часом, і виражене в певних етнокультурних обрядових формах. Відновити тепер усю гаму найдавніших слов'янських уявлень про людину і їх практичних втілень щодо виникнення та функціонування особових імен уже неможливо. Зараз можна з більшою чи меншою ймовірністю намагатися реконструювати окремі уламки колишньої складної антропонімної системи давніх слов'ян» [6; 230–231].

Проте дешифрувати культурну інформацію, закодовану в імені, дозволяє не лише етимологія онімів. Разом з певним відбором мовних одиниць, які використовувалися у функції власних імен людей, уся система їх уживання, надавання, заміни, різних заборон тощо може свідчити про світогляд і свідомість давньої людини, адже зв'язок між власним іменем і його носієм визначається комплексом традицій, звичаїв, ритуалів, правил, прийнятих у суспільстві, що походять від вірувань, міфології, релігії. І це стосується не лише слов'ян чи інших індоєвропейських народів — цей зв'язок характерний також для представників інших мовних сімей [18, 28–31]. О. О. Потебня писав: «Насправді існує період, коли людина не тільки не відділяє слова від думки, а навіть не відділяє слова від речі; звідси походить дивне вірування, що дожило до теперішнього часу і полягає в тому, що одна лише вимова відомого слова сама по собі може викликати те явище, з яким воно пов'язане. Віра в об'єктивне існування слова була надзвичайно поширена, і вплив цієї віри, цього міфу на життя був величезний» [25; 241]. Наслідком цієї віри в мові було табу, яке ставало однією з причин зміни форми слова, його лексичного значення чи навіть втрати окремих елементів словника, «мотив табу в мові людей тої давньої епохи відігравав помітну роль в корекції лексикону» [8, 61].

Слід зазначити, що табу виконувало важливі функції і в онімній сфері. «Первісна людина, що не в змозі проводити чітку різницю

між словами і речами, як правило, уявляє, ніби зв'язок між іменем і особою або річчю, яку воно позначає, є не довільною й ідеальною асоціацією, а реальними, матеріально відчутними узами, що поєднують їх так тісно, що через ім'я магічну дію на людину справити так само легко, як через волосся, нігті чи іншу частину її тіла. Первісна людина вважає своє ім'я суттєвою частиною самої себе і виявляє про нього належну турботу» [29; 329]. Віра в магічну силу антропоніма і ототожнення імені з його носієм спричиняли табу на ім'я, і це служило підставою для утворення паралельних до забороненого оніма засобів називання особи — антропонічних евфемізмів. Міркування над природою різних антропонімічних категорій, які сформувалися вже в праслов'янський період (ім'я, патронім, андронім), веде нас до думки про те, що рушійною силою розвитку прадавньої антропосистеми були, насамперед, язичницькі уявлення давніх людей і лише потім — потреби точної ідентифікації особи у суспільстві.

Віра в магію імені і викликану цим його заборону вимагала алегоричного звернення до жінки, створюючи екстралінгвальні умови для формування евфемістичних виразів із використанням родинних термінів на зразок *дочка* або *жінка*, рідше — *мати такого-то*. Називання жінки без наведення її власного особового імені послідовно фіксується в текстах упродовж століть, переростаючи у міцні традиції. У підтвердження цього можна нагадати, що патроніми на -овна, які при називанні простого люду ретельно видалялися з документів Московської Русі, все ж продовжували використовуватися в народному побуті без згадування особових імен (*Семёновна, Петровна*), а також і сучасні діалектні матеріалами з колиски Славії — Полісся, зібрані Іриною Козубенко [11], які свідчать, що й донині в усному спілкуванні активно функціонують самостійні патроніми без наведення імені особи.

Враховуючи те, що основні антропонімічні категорії: ім'я, патронім, андронім — були сформовані ще в праслов'янський період, а також те, що оніми, які їх представляли, використовувалися в ранніх текстах як однокомпонентні одиниці, можна припускати, що різні типи іменувань особи використовувалися в певні періоди життя людини. Дослідження в цьому ключі онімів, що представляють окремі антропонімічні категорії, дає підстави для реконструкції прадавньої антропосистеми.

Табу на ім'я жінки пояснюється не її нерівним статусом, а її природними особливостями — незрозумілими для чоловічої частини племені фізіологічними властивостями, а через це — уявленнями про те, що жінка якимось чином пов'язана з «нечистим» світом. «Ймовірно, таке вірування виникло через уявлення про місячні як ознаку, притаманну лише «нечистим» жінкам, а «чистими» вважалися малі дівчатка, незаймані дівчати та старі жінки» [9, 44]. Інакшість жінки, безперечно, пов'язана з кров'ю, а відтак — зі страхом смерті, і саме тому не дозволялося вимовляти жіноче ім'я. А оскільки особливість жіночої природи виявляється у період статевого дозрівання дівчини, то й евфемістична заміна дівочого імені на назву, похідну від батьківського імені, тобто на самостійний патронім, здається нині цілком ймовірною, вона могла виникати саме в цей період її життя й була пов'язана з ритуалом ініціації — входження в іншу вікову групу. Це була перша заміна власної назви. Ми переконані, що табу на ім'я жінки було лише частиною системи інших заборон, супроводом інших ритуалів, пов'язаних з природними особливостями жіночої фізіології. Їх детально досліджує Ірина Ігнатенко в своїй монографії «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» [9; 39–66]. Крім того, певні ритуали, які відзначають дослідники давніх культур, нерозривно пов'язані з табу на кров, адже язичники вірили, що в крові міститься душа людини.

Друга заміна власної назви була викликана переходом жінки в іншу сім'ю після заміжжя. Складний весільний ритуал, рефлекс якого в різних формах виявляються й дотепер, мав на меті увести молоду жінку в іншу оселю, в нове середовище, де втрачав дію покровитель роду її батька і де починалося інше родинне коло з іншим патроном, а отже, не лише дівоче ім'я, але й патронімічна назва вважалися чужими і могли викликати гнів цього сімейного покровителя. Ось чому в складний весільний ритуал входила й заміна імені як необхідна й важлива його частина, відтепер жінка діставала нову евфемістичну назву — андронім. Цей прадавній ритуал зберігає свої виразні сліди в сучасній антропонімії, адже й дотепер відбувається традиційна заміна дівочого прізвища на чоловіче при одруженні, хоча пам'ять про корені цієї заміни нашими сучасниками вже втрачена.

Відомий англійський етнограф та антрополог, знавець давніх і сучасних релігій різних куточків земної кулі Джеймс Джордж Фре-

зер (1854–1941) відзначав: «Здавалося б, у спілкуванні з родичами та друзями стриманність у використанні власних імен має зникнути або принаймні послабитися. Насправді часто все якраз навпаки. З величезною неухильністю це правило застосовується саме до осіб, пов'язаних найтіснішими кровноспорідненими узами і особливо узами шлюбу. Нерідко таким особам забороняється не тільки називати один одного по імені, але й уживати слова, що мають з цими іменами хоча б один спільний склад. Ця заборона стосується, зокрема, чоловіків та дружин, чоловіка та батьків дружини, дружини та чоловікового батька» [29; 337–338].

Таким чином, відсутність особового імені при формуванні жіночого іменування в ранніх писемних текстах слід пояснювати не соціально-майновими причинами — вона ховається в особливостях ментальності давньої людини: фізіологічні властивості дозріваючої жінки асоціювалися в неї з кров'ю і страхом смерті, що й викликало цілу систему табу, в тому числі й на уживання особового імені жінки. Наслідком цього табу ставали евфемістичні назви — патроніми та андроніми, якими називали жінку при її переході до іншого статево-вікового класу.

Уведення християнства та руйнація язичницьких традицій створювали основу для подальшого поєднання в антропонімній формулі жінки таких компонентів, як особове ім'я, патронім та андронім, а подальший розвиток суспільних відношень і структури суспільства сприяв появі універсальних, спільних для чоловіків і жінок формул іменування.

Аналіз систем іменування жінок у різних європейських мовах дозволяє стверджувати, що еволюція антропосистеми відбувається в них паралельно, хоча й неодноразово з точки зору хронології, це залежить від екстралінгвальних факторів. Відносно ранній розвиток у західній Європі приватної власності та феодальних відносин сприяв більш ранньому формуванню прізвищ, а відтак і тотожності при формулюванні чоловічих і жіночих іменувань. Так, Є. Б. Гусиніна на підставі дослідження давньоанглійських текстів робить висновок, що в X–XI ст. жіночі і чоловічі іменування вже не розрізнялися ні за власностями, ні за структурними особливостями [5; 25]. Матеріали дослідження антропонімних формул Н. М. Петріци у давньочеських текстах [23; 54–56] також демонструють наявність імені особи у фор-

мулах іменування жінки. У той же час українські, словацькі, польські джерела звичай записувати жінку без згадки її особового імені фіксують довше. Вважаємо, перспективним подальше порівняльно-історичне дослідження іменування жінок на матеріалі різних, у тому числі й неслов'янських мов.

Список використаної літератури

1. Армен А. Еволюція статусу жінки в українському соціально-культурному просторі / А. Армен // Схід. — 2010. — № 7 (107). — С. 130–135.
2. Бестужев-Лада И. В. Исторические тенденции развития антропонимов / И. В. Бестужев-Лада // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. — М.: Наука, 1970. — С.24–33.
3. Боплан, Г. Л. Опис України / пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. — Київ: Наук. думка, 1990. — 254 с.
4. Гумецька Л. Л. Жіночі особові назви в українській актовій мові XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька // Дослідження з мови та літератури. — К.: АН УРСР, 1954. — С. 116–122.
5. Гусынина Е. Б. Лингвистические и экстралингвистические основы формирования двухкомпонентной антропонимической формулы в древнеанглийский период / Е. Б. Гусынина // Вестник Удмуртского университета: История и филология. — 2009. — Вып. 1. — С. 18–28.
6. Железняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / І. М. Железняк. — Київ: Кий, 2011. — 288 с.
7. Зализняк А. А., Янин В. Л. Берестяные грамоты из новгородских раскопок 2005 г. // Вопросы языкознания. — 2006. — № 3. — С. 3–13.
8. Илиади А. И. Основы славянской этимологии. — К.: Довіра, 2006. — 270 с.
9. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців / Ірина Ігнатенко. — 2-е вид. — К.: Дуліби, 2013. — 224 с.
10. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: навчальний посібник / Олена Юрїївна Карпенко. — Одеса: Фенікс, 2010. — 158 с.
11. Козубенко И. И. Антропонимия Среднего Полесья (Соотношение неофициальных и официальных именованний) : автореф. дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01; 10.02.02 / Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького. — Киев, 1988. — 25 с.
12. Кравченко Л. О. Андроніми як засіб ідентифікації жінок в народно-побутовій антропонімії України / Людмила Олександрівна Кравченко // Українське мовознавство: міжвід. наук. зб. — Умань, 2009. — Вип. 39/1. — С. 210–218.
13. Кравченко Л. О. Патроніми в українських говірках (іменування дочок) / Людмила Олександрівна Кравченко // Українське мовознавство: між-

- від. наук. зб./ відп.ред. А. К. Мойсієнко. — Харків, 2011. — Вип. 41/1. — С. 149–156.
14. Крижанівська О. І. Про один із різновидів найменування жінок у говірках Південно-Східного наріччя / Ольга Іванівна Крижанівська // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип. 37. — С. 125–126.
 15. Крюков М. В. Система родства китайцев / М. В. Крюков. — М.: Наука, 1972. — 270 с.
 16. Литвинчук Л. В. Жіночі імена в актових книгах Житомирського гродського уряду XVI–XVII ст. / Леся Литвинчук // Волинь — Житомирщина. — Житомир, 2002. — № 9. — С. 162–165.
 17. Москаленко Л. А. Ідентифікація осіб жіночої статі в «Актових книгах Полтавського полкового суду» (1683–1740 рр.) / Л. А. Москаленко // Мовознавство. — 2009. — № 6. — С. 32–41.
 18. Никонов В. А. Мистика имени // Никонов В. А. Имя и общество. — М.: Наука, 1972. — С. 28–31.
 19. Наливайко М. Я. Засоби та способи іменування жінки на Львівщині / Марія Ярославівна Наливайко // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету. — Кривий Ріг, 2013. — Вип. 9, ч. 2. — С. 111–121.
 20. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах: монографія. — Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. — 344 с.
 21. Пахомова С. Н. Эволюция женской антропоформулы в русском языке до-национального периода / С. Н. Пахомова // Новые разработки в области естественных и гуманитарных наук (научно-технический сборник научных работ молодых ученых УжГУ). — Ужгород, 1990. — Ч. 2. — С. 320–327.
 22. Пахомова С. М. Як іменували жінку в Давній Русі / С. М. Пахомова // Українська мова і література в школі. — 1984. — № 5. — С. 52–54.
 23. Петріца Н. М. Чеські жіночі антропоформули допрізвищевго періоду / Н. М. Петріца // Studia Slovakistica. Вип. 12: Слов'янські взаємини / Упорядн. та відп. ред. С. Пахомова, Я. Джоганик. — Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. — С. 54–63.
 24. Попович М. В. Мироззрение древних славян / М. В. Попович. — К.: Наук. думка, 1985. — 168 с.
 25. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления // Потебня А. А. Вопросы теории и психологии творчества. Т. 2, вып. 2. — Харьков, 1910; Хрестоматия по истории русского языкознания. — М.: Высшая школа, 1973. — С. 239–253.
 26. Сенів М. І. Основні способи й засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. / М. І. Сенів // З історії української лексикології. — К.: Наук. думка, 1980. — С. 160–200.

27. Системы личных имён у народов мира. — М.: Наука, ГРВЛ, 1989. — 383 с.
28. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. — Москва: Издательство политической литературы, 1989. — 572 с.
29. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследования магии и религии: В 2 т. Т. 1: Гл. I — XXXIX / Дж. Дж. Фрезер; Пер. с англ. М. Рыклина. — М.: ТЕРРА — Книжный клуб, 2001. — 528 с. — (Боги и ученые).
30. Шульська Н. М. Засоби і способи творення жіночих неофіційних іменувань у сімейно-родовій антропонімії Західного Полісся / Н. М. Шульська // Волинь — Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіональних проблем / [ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. — Житомир, 2010. — Вип. 22 (I). — С. 312–320.
31. Юркенас Ю. Когнитивные аспекты антропонимии / Ю. Юркенас // Slavistica Vilnensis, 1995. — С. 97–107.
32. Юркенас Ю. Основы балтийской и славянской антропонимики / Ю. Юркенас. — Вильнюс, 2003. — 196 с.
33. Ярмонова Е. Н. Правовое положение женщин на Руси с IX по XV век: дис. ... канд. юр. наук. / Елена Николаевна Ярмонова. — Ставрополь, 2004. — 195 с.

Скорочення

АКЖ — Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / підгот. до вид. М. К. Бойчук. — К.: Наук. думка, 1965. — 189 с.

ДНРМ — Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (М-ли сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / підготував до видання В. А. Передрієнко. — К.: Наук. думка, 1976. — 416 с.

ИЛ — Полное собрание русских летописей. Т. 2: Ипатьевская летопись. — М.: Изд. вост. лит., 1962. — 938 с.

ККПС — Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / відп. ред. В. В. Німчук. — К.: Наук. думка, 1991. — 344 с.

ЛЛ — Полное собрание русских летописей. Т. 1: Лаврентьевская летопись. — Л.: Изд-во АН СССР, 1927. — 488 с.

ЛРК — Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: збірник актових документів / підгот. до вид. О. М. Маштабей та ін. — К.: Наук. думка, 1986. — 222 с.

НГБ-1 — Арциховский А. В., Тихомиров М. Н. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1951 г.). — М.: Изд-во АН СССР, 1953. — 67 с.

НГБ-2 — Арциховский А. В. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1952 года). — М.: Изд-во АН СССР, 1954. — 92 с.

НГБ-3 — Арциховский А. В., Борковский В. И. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1953–1954 года). — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — 160 с.

НГБ-4 — Арциховский А. В., Борковский В. И. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1955 года). — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — 152 с.

НГБ-5 — Арциховский А. В., Борковский В. И. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1956–1957 года). — М.: Изд-во АН СССР, 1963. — 328 с.

НГБ-6 — Арциховский А. В. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1958–1961 г.). — М.: Изд-во АН СССР, 1963. — 120 с.

НГБ-7 — Арциховский А. В., Янин В. Л. Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1962–1976 годов). — М.: Наука, 1978. — 192 с.

ПЛ — Приватні листи XVII ст. / підготував до вид. В. А. Передрієнко. — К.: Наук. думка, 1987. — 173 с.

Пахомова С. Н.

*Ужгородський національний університет,
доктор філологічних наук,
професор, зав. кафедрою словацької філології
e-mail: sveta.pakhomova@gmail.com*

СЛЕДЫ ЯЗЫЧЕСТВА В СЛАВЯНСКОЙ АНТРОПОНИМИИ НА МАТЕРИАЛЕ ЖЕНСКОГО АНТРОПОНИМИКОНА: КОГНИТИВНО-МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЙ РАКУРС

Резюме

Данная статья является частью многолетних исследований автора, посвященных реконструкции праславянской антропонимической системы. В ней рассматриваются женские собственные именованья, которые в древних славянских текстах приводятся без упоминания личного имени женщины. Причины этого объясняются не бесправным положением женщин, как это принято в существующих ономастических работах, — специфика женских формул именованья интерпретируется в когнитивно-мировозренческом, эволюционном, сакральном ракурсе. Автор считает самостоятельные патронимы и андронимы эвфемизмами, употреблявшимися вследствие языческого табу на имя, вызванного проявлениями полового созревания женщины, культом крови и переходом в следующий возрастной класс.

Ключевые слова: славянская антропонимия, языческие традиции, андроним, патроним, женское именованье, причины табу на имя.

Prof. Svetlana M. Pakhomova
Dr.Sc.
Uzhhorod National University
Doctor of Philology
Head of Slovak Philology Department
sveta.pakhomova@gmail.com

TRACES OF PAGANISM IN SLAVIC ANTHROPONYMICS BASED ON FEMALE ANTHROPONYMICON: WORDVIEW PERSPECTIVE

Abstract

This article is part of a long-term research of the author, devoted to the reconstruction of the Proto-Slavic anthroponymic system. It deals with women's own namings that in ancient Slavic texts are mentioned with no indication of women's personal names. The reasons for this lies not in disempowered position of women as is customary in the existing onomastic works. Instead, the unique features of women's naming formulas are being explained from the cognitive point of view and in evolutionary sacred context. The author considers self patronyms and andronyms to be euphemisms used due to the pagan taboo on names caused by female puberty, cult of blood, and transition to the next age class.

Key words: *Slavic anthroponymics, pagan traditions, andronym, patronym, female name, reasons for tabooed names.*

Надійшла до редакції 28.06.2015

УДК 811.161.2'373.232.1

А. М. Поповський

*доктор філологічних наук, професор
кафедри мовної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
e-mail: popovski@i.ua*

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА З КОМПОНЕНТОМ -БІЛ-

Статтю присвячено дослідженню антропосистеми номенів з компонентом -біл-, які є своєрідною складовою частиною українського ономастикону в плані лексико-семантичної, словотвірної організації та етимології.

Ключові слова: *антропоніми, прізвиська, словотвір, топоніми.*